

نقش مشارکت های مردمی در تقویت سرمایه اجتماعی کشور

میررضا شفیع پور

«سرمایه اجتماعی، مجموعه هنجارهای موجود در سیستم های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه شده و موجب پائین آمدن سطح هزینه های تبادلها و ارتباطها را به دنبال دارد. براساس این تعریف، مفاهیمی، نظیر: جامعه مدنی و نهادهای اجتماعی نیز دارای ارتباط مفهومی نزدیک با سرمایه اجتماعی می شوند.»^۱ اما مشارکت به عنوان اساسی ترین مولفه سرمایه اجتماعی در معنای «اول از تعلق به گروهی خاص و داشتن سهمی در هستی آن خبر می دهد و در معنای دوم داشتن شرکتی فعالانه در گروه را می رساند و به فعالیت اجتماعی انجام شده، نظر دارد.

مشارکت می تواند اشکال و درجات گوناگونی یابد، نظیر همکاری، همیاری، همبستگی، انطباق، سازگاری، پذیرش، انقیاد، شیفستگی، ایفای نقش های اجتماعی و انجام وظایفی که به این نقش ها ملازم دارند؛ مبین مشارکت معمولی و ارتجالی گونه، در حیات اجتماعی است. ایفای این نقش ها، تجلی اراده انسانها جهت تعلق به جمع و یکپارچگی و یگانگی با آن است.^۲ به لحاظ موضوعی، مشارکت را به گونه هایی چون مشارکت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ... می توان تقسیم نمود. اما باید توجه داشت که تفکیک دقیق آنها به دلیل درهم تنیدگی، هم پوشی و مکمل یکدیگر واقع شدن امکان پذیر نیست و معمولاً به صورت عام از «مشارکت» بحث می شود و به لحاظ نقطه شروع از مشارکت خود انگیخته شروع و تا بالاترین سطوح اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و ... را در بر می گیرد.

دامنه مشارکت بر حسب فضا و قلمرو، از حوزه های کوچکی چون امور داخلی یک خانواده تا حوزه ملی و جهانی را در بر می گیرد. لذا مشارکت بر حسب حوزه هایی چون خانواده، محله، روستا، شهر، ناحیه، منطقه و ... قابل طبقه بندی است. مشارکت با توجه به فضا و ابعاد می کند نیز مورد طبقه بندی قرار گرفته است که بر این مبنا از مشارکت تک بعدی و چند بعدی بحث شده است. در مشارکت تک بعدی تنها یک جنبه از مشارکت مانند کمک مالی مورد نظر است؛ در حالی که در مشارکت چند بعدی مشارکت کنندگان در عرصه های گوناگون مادی، فکری و ... فعال می شوند.

بنابراین نظام مشارکت به لحاظ موضوعی شامل تمامی حوزه های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، روانی و ... است که در ابعاد مادی، فکری و امثالهم امکان پذیر است. در این نوشتار به طور خلاصه فقط به نقش مشارکت اجتماعی در تقویت سرمایه اجتماعی پرداخته می شود.

مشارکت اجتماعی حوزه وسیعی از فعالیت هایی است نظیر عضویت، همکاری و فعالیت های فردی و جمعی افراد جامعه در انجمن ها و تشکلهای دولتی و غیردولتی اعم از انجمن های مذهبی، علمی، اجتماعی، اقتصادی، حرفه ای، شغلی، انجمن های محلی، منطقه ای، ملی و همچنین احساس مسئولیت در قبال هموعان، شرکت و همکاری در برگزاری مراسم و جلسات مختلف خیریه اعم از مجالس، اعیاد ملی، مذهبی و ...

بنابراین مشارکت اجتماعی نوعی کار گروهی است در قالب انجمن ها و گروه هایی که معمولاً خصلتی مردم نهاد و غیردولتی دارند، انجمن های داوطلبانه مهم ترین عرصه شکل گیری و ساماندهی فعالیت های مشارکتی در جامعه محسوب می گردند، از این منظر، مشارکت اجتماعی ارتباط تنگاتنگی با جامعه مدنی دارد. حضور در عرصه مشارکت اجتماعی، حضوری است فعالانه، با انگیزه، فارغ از الزامات و تعیین های تحمیلی. از این رو می توان گفت: آگاهانه، داوطلبانه و غیرحکومتی بودن از خصایص عمده مشارکت اجتماعی است.

مشارکت اجتماعی ریشه در ساخت و روابط گروهی در سطوح محلی و ملی دارد و در نهایت مبتنی بر یک فرایند است، فرایندی که طی آن اطمینان و همستگی میان مردم برقرار می شود. مشارکت عنصری پویا، کمیت ناپذیر و تا حدودی غیر قابل پیش بینی و دگرگون کننده شرایط است.

بنیادی ترین اندیشه زیر ساخت مشارکت، پذیرش اصل برابری و فرهنگ مشارکت است که هدف از آن همفکری، همکاری و تشریک مساعی افراد در جهت بهبود کمیت و کیفیت زندگی در تمامی زمینه های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است که امروزه در سطح ملی و محلی بسیار کم رنگ شده است.

در گذشته نه چندان دور در غیاب سازمان ها و نهادهای ساخت یافته رسمی، مشارکت های خودجوش مردمی در درون جامعه ایران از گستره و نفوذ بیشتری برخوردار بود. این نوع مشارکت در درون تک تک جوامع محلی و در میان شهروندان ایرانی یک فرهنگ و یک هنجار محسوب می شد. اما امروزه این فرهنگ، به شدت کم رنگ شده است.

لذا برای دستیابی به یک الگوی خودجوش مشارکت به عنوان سیستم موثر مسئولیت پذیری و مشارکت مردمی در مقابل الگوی سازماندهی شده مشارکت، می بایست پیش از هر چیز در جهت فرهنگ سازی برای مشارکت خودجوش و مردمی تلاش کرد.

زیرا مشارکت مردمی در اداره امور جامعه باعث بهبود کارایی، تخصیص هزینه به سوی اولویت های اجتماعی و پروژه های زیربنایی می گردد. مشارکت مردمی که نوعی تمرکز زدایی در اداره امور می باشد، باعث افزایش توسعه انسانی و عامل برابری و تحقق عدالت اجتماعی - سیاسی و در نهایت تقویت سرمایه اجتماعی جامعه می گردد.

در پایان باید گفت مشارکت یا درخواست کمک افراد از یکدیگر سبب افزایش سرمایه اجتماعی خواهد شد. هرگاه عواملی مانند: رفاه، فراوانی و کمک دولت سبب شود تا افراد نیازشان به یکدیگر کمتر شود، میزان سرمایه اجتماعی کمتر خواهد شد. کاهش سرمایه اجتماعی سبب می شود تا هزینه های دست یابی به اهداف معینی افزایش یابد. لیکن نقش یاریگران و مشارکت خود انگیخته مردم در امور مربوط به زندگی روزمره خود و دستگیری از یکدیگر در روزگاران سخت، نقش بسیار ارزنده ای در تقویت سرمایه اجتماعی جامعه ایران در ادوار گذشته داشته است. چنانچه مروری بر تاریخ اجتماعی ایران داشته باشیم؛ خواهیم دید که هرگاه مشارکت های مردم در حوزه های گوناگون کاهش پیدا کرده سرمایه اجتماعی جامعه رو به زوال رفته و کشور دچار خسران فراوانی گشته است.

۱. فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹)، پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه: غلامعباس توسلی، تهران، نشر جامعه ایرانیان.
۲. بیرو، آن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، جلد دوم، انتشارات کیهان، تهران ۱۳۷۵، ص ۲۵۷.